

עלון המשפט

שע"י ביה"ד נתיבות חיים וכולל חו"מ אהל יוסף • בנשיאות הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א • בראשות הגאון רבי יוסף פליישמן שליט"א

גליון חודש סיון ה'תש"פ | 118

הרב יוסף פליישמן שליט"א

פסקי דינים

הלכות 'מכת מדינה' - דיני הממונות במגפת ה'קורונה' - חלק א'

בעקבות המגיפה שפקדה את העולם, התבטלו כל האירועים ההמוניים בארה"ק ובעוד ארצות, וכן פוטרו הרבה פועלים מעבודתם, והרבה חנויות הצטוו להיסגר או נאלצו להיסגר מחמת מיעוט קונים. כמובן שכל זה מציב ומציף הרבה שאלות הלכתיות, וכגון: אם מקבלי השירותים למיניהם - שלא קיבלו את השירות - חייבים לשלם עליהם, ומה הדין אם שילמו כבר, אם נותן השירות צריך להחזיר להם כסף, ואם יש חילוק בכל זה בין אם האונס הוא מצד נותן השירות לבין אם האונס הוא מצד מקבל השירות, וכן יש לדון האם יש חילוק בכל הנ"ל בין שכירות פועלים לשכירות בתים.

ובכל זה נדון לפנינו בעז"ה, ובתפילה לבורא עולם שכל מדווי מצרים הרעים לא ישימם בנו ויתנם בכל שונאינו.

הקדמה

בבואנו לדון בדין מכת מדינה¹, עלינו להקדים הקדמה נחוצה. לפי השקפת התורה בכל מקום, לא מתייחסים ל'אונס' כאל מקרה בעלמא, אלא כאל 'עונש' משמיים שבא על מי שהאונס מזיק לו. ולכן כאשר קורה אונס המפריע להתקשרות בין שני אנשים, בודקים מי נראה יותר שהעונש בא עליו, והוא הנקרא 'מזלו גרם', והוא סופג את ההפסד². ואף שמדובר באונס גמור ולפי המציאות הנראית לעיניים אין צד שהוא אשם בזה, אבל כיון שעפ"י מעשיו גזרו עליו כזאת, לכן הוא איננו נידון כ'אונס' ועליו לבדו לספוג את ההפסד³. אכן לא כך הדבר במכת מדינה, שבזה כיון שהאונס אירע

צייונים והערות

שאינם סוברים כן, ועיין בעלון 88 מה שהארכנו בזה.
3. דוגמא לזה, המשנה שהבאנו בהערה 1, שמפ' שבאופן שהחגב השמיד רק את שדהו של החוכר שהחוכר לבדו סופג את ההפסד, וכתב רש"י הטעם "אינו מנכה דאמר לו מזלך גרם", ואף שבוודאי המקרה מוגדר כאונס, מ"מ כיון שהאונס קרה אצלו לבד, והרי זו גזירה שנגזרה עליו מהשמיים, ואין המחכיר אמור להפסיד בגללו. וכן הוא בהמשך הסוגיא, שהגמ' מסתפקת "בעו במערבא, נשדף תלם אחד על פני כולה מאי", והספק הוא אם זה נחשב מכת מדינה או לא, ופירש"י הספק: "מי אמרינן דכיון דנשתיר תלם אחד על פני כולה שלא לקתה אין זו מכת מדינה אלא מזלו". וכן רואים בכל הסוגיא בהמשך (ב"מ ק, א). וכ"כ הראב"ן (סי' צח): "דאמרינן בגמרא דהמקבל דכל היכא דאיכא למימר משום לתאי דידך הוא מפסיד". גם באופן הפוך שהאונס קרה אצל המשכיר הדין כך, וכגון שנפל הבית המושכר באונס, ק"ל שהשוכר פטור מכלום, כיון שהאונס קרה למשכיר לבדו כי רכשו נהרס, וכמב' בשו"ע (שיב, יז): "המשכיר בית לחבירו לזמן... ואם מעצמו נפל... מחשב על מה שנשתמש בו ומחזיר לו שאר השכירות". (ועיין נתי"מ (שיב), שכל שהאונס אירע במושכר באופן שנעשה אינו ראוי לשימוש אומרים מזל המשכיר גרם).
ולא רק בשכירות קרקע קיים היסוד הזה, אלא גם בשכירות מטלטלים, שהנה מב' במשנה (ב"מ עח, א) "השוכר את החמור והבריקה [פגם בהליכה], או שנעשית

1. המקור למושג 'מכת מדינה' הוא במשנה (ב"מ קה, ב) "המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה, אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכורו, אם אינה מכת מדינה אין מנכה לו מן חכורו", ובגמ': "היכי דמי מכת מדינה, אמר רב יהודה, כגון דאישדוף רובא דבאגא [בקעה]".
2. והנה נחלקו הראשונים באונס שקרה לשוכר בית, וכגון שמת השוכר, אם הוא חייב בתשלום [ומשלמים מנכסין], וכפי שנכתוב בדין 2, ויש בזה ב' דעות ברמ"א (שלד, א, הובא בהערה 16), וזה נראה לכא' דלא כפי השקפת התורה בכ"מ שבדוקים מי הוא הנענש, ואכן המנחת פתים (שלד, א) התקשה בזה מאוד למה לא אומרים 'מזלו של השוכר גרם', ולכן חלק על הרמ"א וחייב לשוכר לשלם [וטען שהדעה הפוסטת היא דעת יחיד]. הגר"א (שם) כתב שטעם הפוסקים הוא משום שהו"ל למשכיר להתנות. וחשבתי שאולי במת השוכר רוצים היוזשים לבטל את ההסכם לגמרי ולא להפטור באופן זמני בלבד, אבל עדיין יקשה ע"ז מדין חלה התלמיד (שלד, ד) שהאונס קרה לשוכר השירות, ובכ"ז פוטרים אותו מלשלם, ולכא' מדובר גם כשהחולי הוא זמני, וצ"ע. וראיתי בבאר מים חיים (ב"מ עז, א) שג"כ התקשה בזה, והוא סובר שזו שיטת הרמב"ם (שכירות פרק ה) שהכל תלוי איפה היה האונס, ועיין בחי' המהר"ל מפראג (סוף עט, א) שפסק שבחלה או מת הבן חייב האב לשלם. אבל למעשה יש ראשונים

עלון המשפט

פסקי דינים

הלכות 'מכת מדינה'
דיני הממונות במגיפת ה'קורונה'

תורת המשפט

ביטול אירועים ושירותים
בעקבות מגיפת הקורונה

יו"ל ע"י "מכון מענה שמחה"
בעריכת הר"ר שלום רוטמן
© כל הזכויות שמורות.

לתגובות והערות:
maanesimcha@gmail.com

בית הוראה לענייני ממונות "בית גרוס"

ע"ש ברוך וברכה גרוס • שע"י כולל חו"מ 'אהל יוסף'

בבית ההוראה ניתן יעוץ בדיני ממונות ע"י דייני בית הדין ובית ההוראה,
סיוע בעריכת צוואות וחוזים, בשפות עברית אנגלית יידיש וצרפתית

זמני בית ההוראה:

ימים א-ה: בין השעות 13:40-15:30

יום ו: בין השעות 11:15-13:00

בנים מאירות 1 ירושלים • טלפון 02-502-3637 • דוא"ל: beisdin@neto.net.il

לצימר, אף שבעל הצימר טוען שמבחינתו אין שום בעיה בצימר עצמו והוא יכול להשתמש בו, מ"מ כיון שהאונס קרה לכלל האוכלוסייה ולא רק לשוכר, כי כל הצימרים אינם פעילים, לרוב הפוסקים דינו שווה לשאר מכת מדינה שיתבאר בהמשך.

אם הדין במכת מדינה שאפשר לבטל את ההסכם

4. אם שכר מקום ובגלל מכת המדינה אין שום אפשרות לקיים את מטרת השכירות⁸, נחלקו הפוסקים אם הדין הוא שמבטלים את השכירות מעיקרה, וכלהן בדין הבא, אולם בזה שווו הפוסקים, שאם השוכר השקיע הרבה במקום כדי שיתאים לצרכיו, ואם יבטלו את השכירות יפסיד את השקעתו, וכגון מי ששכר שטח מסחר כדי להקים בו מסעדה, ולפי הוראות הרשויות אסור להחזיק מסעדה פתוחה, ובעל החנות השקיע כסף בהתאמת השטח למסעדה וכדו', או מורה פרטי שהשקיע מאוד בתלמיד כדי לרכוש את אמונו ולהבין דרך לימודו⁹, לכל הדעות לא דנים בזה שיש לבטל את ההסכם השכירות¹⁰, ודין תשלום השכירות הוא כמו שיתבאר להלן (דין 7 ואילך).

5. אבל אם השוכר לא השקיע במקום, ולא יפסיד כתוצאה מביטול השכירות, נחלקו המהר"מ פדוואה והרמ"א אם הדין הוא לבטל את השכירות. לדעת המהר"מ פ"י יכול השוכר לדרוש ביטול ההסכם, ואם לא דרש אינו יכול אח"כ לנכות כלום מדמי השכירות עבור התקופה שהיה יכול לבטל את ההסכם¹¹. ולדעת הרמ"א אין כלל דין ביטול ההסכם במכת

לכלל האנשים וא"א לייחסו יותר לאחד מן הצדדים, לכן אנו רואים את האונס כמזל שניהם⁴, ולכן הדין שניהם יפסידו ויתחלקו בהפסד מחצה מחצה⁵. אמנם, נראה בהמשך שהגדר של מכת מדינה תלוי גם עד כמה פגע האונס בקיום ההסכם בצורתו המקורית, ואיזה צד מנוע יותר מקיום חלקו בהסכם.

הגדרת מגיפה כמכת מדינה

1. "מכת מדינה" הוא אונס שקרה לכלל האוכלוסייה או לרובה, ולכן גם מגיפה מוגדרת 'מכת מדינה'⁶.

אונס שקרה רק לאחד מן הצדדים

2. מי ששכר מקום [בקניין המועיל] לצורך פרטי שמורשה ע"י הרשויות, וכגון ששכר צימר לנופש, [והרשויות לא אסרו לצאת מהבית], אבל הוא או אחד מבני משפחתו נאלץ להיכנס לבידוד ואין לו אפשרות להשתמש במקום ששכר, נחלקו הראשונים אם יש חיוב לשלם את דמי השכירות, כיון שהאונס קרה רק לשוכר לבדו, או שפטור כיון שסוכם"ס הוא אונס, וכיון שהוא ספיקא דדינא א"א לחייב את השוכר לשלם, אולם אם שילם מראש לא יצטרך המשכיר להחזיר לו כלום מהכסף. וכן הדין בשכירות פועלים, אם שכר פועל ואח"כ נאלץ להיכנס לבידוד⁷.

3. ואם הוא לא יכול להשתמש במקום ששכר בגלל הוראות הרשויות, וכגון באופן שהכריזו על 'עוצר' או 'סגר' ואין אפשרות טכנית להגיע

ציונים והערות

7. אונס כזה מוגדר כאונס של מקבל השירות עצמו ולא כמכת מדינה, וראה דינים אלו בעלון המשפט 88 (דין 1 עיקר הדין, ודין 4 בייחוד לאונס חולי), וכיון שכאן אנו דנים מצד מכת מדינה ולא מצד אונס פרטי, לכן לא נאריך כאן בזה.

8. המהר"ם פדוואה (ס' לט) דן בשוכר חנות של הלוואות בריבית, ועקב גזירת הרשויות באמצע תקופת השכירות נמנע מן השוכר להלוות לגויים סוג אחד של הלוואות בריבית, והחשיבו המהר"ם פ"י כמכת מדינה, הגם שעדיין היה יכול להתעסק בסוג אחר של הלוואות, "כי מה לי קטלא כולא ומה לי קטלא פלגא".

9. דוגמא זו כתב החת"ס להשקעה שמונעת ביטול ההסכם, ומובא להלן הערה 13.

10. בדין הבא נביא שדעת המהר"ם פדוואה שבמכת מדינה מוטל על המפסיד לדרוש ביטול השכירות ואם אינו עושה כן אין לו זכות לתבוע ניכוי, אכן במשנה שהבאנו בהערה 1 מפורש שבמכת מדינה מנכה השוכר מדמי השכירות ולא הוטל עליו לדרוש ביטול השכירות, ותיריך המהר"ם פדוואה את המשנה, ששם מדובר בחוכר שדה שהחוכר השקיע בעבודת השדה, ואם נבטל את החכירות יפסיד את כל השקעתו, ולכן קבעו בזה חז"ל שהדין הוא שמנכים ולא שמבטלים את השכירות, וז"ל: "וכן נקצץ האילן ויבש המעיין, אם אי אפשר לתקנו ולהחזירה ע"י טורח, אם יחזרו בהם מכאן ולהבא, אם כן לשוא טרחו בשעבר, ולזה אין תקנה כ"א בנכוי". לפי זה טען החת"ס, שבעבודת מלמד, כיון שתחילת השנה הוא הזמן הקשה ביותר, ואם יבטלו את ההסכם יפסיד המלמד, לכן האבא אינו יכול לדרוש ביטול השכירות.

11. בדברי המהר"ם פדוואה יש שני חידושים: א', שכל הדין של ניכוי שנאמר במשנה, אינו אלא במקרים שכבר השקיע השוכר במקום המושכר, ואם יבטלו עכשיו את השכירות יפסיד את השקעתו, ולכן קבעו חז"ל דין ניכוי, אבל בכל דבר שלא יפסיד השוכר כלום אם יבטל את השכירות, אין דין ניכוי, וחז"ל לא תיקנו דין ניכוי כיון שאולי המשכיר אינו מרוצה מהניכוי. ב', שהשוכר יכול לבטל את ההסכם ולהפסיק לשלם, ומאידך אין לו שום זכות לדרוש ניכוי, ולכן אם לא ביטל את השכירות, צריך לשלם תשלום מלא, למרות שלא היה לו שום שימוש במושכר. המקור שלו הוא הדין שנאמר לגבי 'שכר חמור ומת החמור' ו'שכר בית ונפל הבית', שהשוכר מפסיק לשלם וחייב לשלם רק עבור העבר, וכדי ליישב דין זה עם דין המשנה הנ"ל, כתב המהר"ם פ"י לחלק כנ"ל, שרק כשהשקיע כבר במושכר יפסיד אם יבטל תיקנו חז"ל דין ניכוי, והסוגיות הנ"ל שכתבו דין של ביטול, דיברו לגבי העתיד כשאין הפסד לגבי העבר.

המהר"ם פ"י ביאר בטעם החידוש הראשון שאין דין ניכוי בכל מקרה שהמפסיד מהאונס לא יפסיד על העבר מביטול השכירות, שבעצם ניכוי אינו פיתרון מושלם, כיון שאולי הצד שאינו מפסיד לא היה מסכים לזה מראש ועל דעת תשלום כזה לא היה עושה את ההסכם, וכגון במקרה שלו אולי המשכיר לא היה מסכים להשכיר

אנגריא [שלקחה המלך], ואמר לו הרי שלך לפניך", והיינו שכל ההפסד על השוכר, וביאר שמואל בגמ' (שם ע"ב) "שמואל אמר בין אנגריא חוזרת [שמחזירים לבעלים] בין אנגריא שאינה חוזרת, אם בדרך הליכה ניטלה אומר לו הרי שלך לפניך, ואם לאו בדרך הליכתה ניטלה חייב להעמיד לו חמור", וביארו התוס': "ונראה כפי ר"ח דמפרש, אם בדרך הליכה, שהאנגריא אין מחפשיין בבתים אלא כשפוגעים בדרך, והיינו דרך הליכתה, אומר לו משכיר הרי שלך לפניך, דמצי א"ל מזלך גרם, שאילו היתה בבית לא היתה ניטלת, ואפילו אינה חוזרת, דלא דמי למתה, דהכא מוכח דמזלא דידיה גרם, ואם שלא בדרך הליכתה ניטלת, דהיינו שמחפשיין גם בבתים, שאז לא מזלו של שוכר גרם, חייב להעמיד לו חמור אחר".

4. וז"ל ערוך השולחן (שכא, א): "אמרו רז"ל (ב"מ קג, ב) בדבר שהוא מכת מדינה, שכל השדות לא עשו פירות, כגון שנפל ארבה וחגב ואכלו כל השדות, מנכה לו מחכור... דבכה"ג אינו יכול לומר להחוכר מזלך גרם, דהרי היא גזירה אלהית על כל בעלי השדות, וגם בעל שדה זו יסבול ההפסד".

5. וכלהן שכן פסקו רוב ככל הפוסקים. ומה שנביא להלן [דינים 5-6] שלדעת המהר"ם פדוואה אין מקבל השירות חייב לשלם כלום על העתיד, זהו מטעם שלדעתו ברגע שאירע אונס שווה לשני הצדדים זכותו של המפסיד לדרוש ביטול ההסכם לחלוטין, ובאם אינו דורש זאת הרי שמסכים להמשיך את ההסכם כפי שהתחייב מתחילה, אכן גם לדעת המהר"ם פ"י, מה שדנים על העבר לפני ביטול ההסכם, הדין הוא שיחלוקו כנ"ל, ויבואר עוד במקומו.

6. זה שנחשב מכת מדינה גם כשלא כולם לקו אלא רק הרוב מב' בגמ' הנ"ל (הערה 1), וכך ק"ל להלכה, כמבואר בשו"ע (שכב, א) "החוכר או השוכר שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה, אם אירע דבר זה לרוב השדות של אותה העיר, מנכה לו מחכירו הכל לפי ההפסד שאירעו".

ומבו' בראשונים ובפוסקים בפשיטות ש'דבר' ומגיפה הוא מכת מדינה, והוא כשהמגיפה חזקה עד כדי שרוב העיר חולים או בורחים ממנה, וכמבו' בש"ך (שלד, ג): "ובתשובת מהר"ם פדוואה סי' פ"ו משמע דדוקא **כשהמועט** ברחו, אבל אם הדבר חזק בר מינן **שכולם** ברחו הוי מכת מדינה... ומשמע עוד שם, דאף **שהרוב** ברחו לא הוי מכת מדינה, שכתב שם וז"ל: למה הניח ההג"ה ענין חולי הנער אשר נתעסקה בו ובאה לדבר בגזירה המושל שהוא מכת מדינה, היה לה לומר אם החולי מכת מדינה שרבים הם החלו כמו בדבר או שאר חלאים המתרגשים בהשתנות העתים, אלא ודאי אין כוונת ההג"ה על הרוב רק על הכלל כולה, שכל המלמדים בטילים ובחולי לא ימצאו דבר זה כו', עכ"ל. ואין דבריו נ"ל בזה לפע"ד, דהא אמרינן בש"ס פ' המקבל דהיא דאשתדוף רובא דבאגי הוי מכת מדינה, והוא מוסכם מכל הפוסקים... אבל אה"נ אם ידוע שהרוב חולים או שהרוב ברחו מהעיר הוי מכת מדינה, כן נלפע"ד".

מדינה, והשכירות נמשכת עד תום התקופה שסיכמו¹², ודין התשלום הוא כלהלן. ונחלקו הפוסקים להלכה, יש שנקטו כמהרמ"פ¹³, ויש שחלקו עליו והסיכמו לרמ"א¹⁴.

6. לפי דעת המהרמ"פ, מי ששכר שטח עבור חנות, ועקב הוראות הרשויות אינו יכול להפעיל כלל את החנות, או שכלל אין לקוחות [וכגון חנות המיועדת לתיירים], יכול לבטל את הסכם השכירות, ואם המשכיר מעדיף לא לבטל את ההסכם אין לו זכות לדרוש כלום מהשוכר. אכן במקרה שהסכם השכירות מתבטל, יכול בעל המקום לדרוש מהשוכר

ציונים והערות

עבור סכום חלקי, ולכן מצמצמים את דין הניכוי למקרים שאין צד ביטול בגלל הפסד על העבר.

וביאר את טעם החידוש השני שאם אינו מפסיד יש דין ביטול, ששכירות נידונה כמכר, והיינו שכל שעה שהשוכר שוכר את המושכר הוא בעצם 'קונה' את המושכר לשעה זו, וכמו שבכל מקח שנמצא בו מום יש לקונה את הזכות לדרוש ביטול המקח, גם כאן ניתן לבטל את השכירות. ואף שדין מקח טעות נאמר רק כשהמום היה כבר בשעת המכירה ולא במום שנולד אח"כ, מ"מ כיון שבשכירות מתחדשת המכירה בכל שעה ושעה של השכירות, שהרי המושכר נשאר שייך למשכיר, לכן בכל שעה שאירע קלקול יכול השוכר לדרוש ביטול השכירות. וכמו במקח טעות, שהקונה אינו יכול לדרוש כסף בחזרה אם כבר השתמש בדבר, כך גם בשכירות, אם לא דרש השוכר ביטול השכירות, שוב אינו יכול לבוא אח"כ ולדרוש ניכוי כלל למפרע.

אמנם בניגוד למקח שאחר שנשתמש איבד את זכותו לדרוש ביטול מקח על העתיד, בשכירות, אף שלא ביטל את השכירות מיד, מ"מ יכול לבוא אח"כ ולדרוש ביטול השכירות לכה"פ על העתיד, ולא אומרים שאחר שהתרצה שעה אחת שוב אינו יכול לחזור בו, והטעם הוא פשוט, שכל שעה של שכירות הוא כמו מקח חדש, ואין ראייה ממקח זה על המקח שלאחריו. במקרה של המהרמ"פ נשתמש כבר השוכר תשעה חודשים, ופסק שלא מגיע לו ניכוי על חודשים אלו, ומשמע מאוד שזה לא מנע מהשוכר לדרוש ביטול השכירות על העתיד.

12. הרמ"א (ד"מ ורמ"א בסי' שכא) הביא את המהרמ"פ וחלק עליו, והוא תמה על ראיית המהרמ"פ, שאין הביא ראייה משכר חמור ובית, שהיה שם לא מדובר במכת מדינה. הרמ"א מביא שני מקורות לומר שיש דין ניכוי גם על העתיד: המקור הא', "וכן משמע בתשובת מוהר"ם שהביא המרדכי פרק האומנין (ב"מ סי' שמג) בדין מלמד שאי אפשר לו ללמוד מפני גזירת המושל, ופסק שם דהוי מכת מדינה וכל ההפסד על בעל הבית, דמשמע שם בהדיא דאף על מה שלהבא שייך מכת מדינה ולא יוכל בעל הבית לחזור בו", והיינו שאם היה אפשר לבטל את השכירות, א"כ למה אין אבי התלמיד מבטל את השכירות ויחסוך בכך שלא יצטרך לשלם למלמד, וע"כ שבמכת מדינה א"א לבטל את ההסכם. המקור הב' הוא תשו' מיי' (משפטים כז) שהיא תשו' הרשב"א בעל התוס', ולא ביאר הד"מ מה בדיוק הראיה משם. הרשב"א שם דן באחד ששכר בית ושילם דמי השכירות, ואחר ט' ימים נשרף הבית כליל, ופסק הרשב"א: "אפילו הכל חייב לשלם השוכר, דברשותו נפל, דכל ימי שכירות הבית ברשותו", והיינו שלמרות שאין לשוכר כלום מהמושכר הוא חייב לשלם שכירות מלאה, והוא המשיך "ומיהו הכא, כיון דנשרפה העיר הויה ליה מכת מדינה, ותנן (ב"מ קה ב) המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכרו, וקפסיק ותני בין הקדים לו חכרו בין לא הקדים". לכא' ראיית הד"מ מכאן היא, שלפי המהר"ם פדוואה השוכר היה צריך לבטל את השכירות כשנשרף הבית, ומה יש לדון אם משלם הכל או מנכהה, אלא ע"כ שאי אפשר לבטל.

13. כ"פ הסמ"ע והחת"ס, וכך משמעות הש"ך, וכלהלן.

הסמ"ע (שכא, ו) טוען על הרמ"א כמה טענות. הטענה הא', שלא מובן חילוקו בין מכת מדינה לבין מכה פרטית כנפל הבית ומת החמור, ומה הסברא שבאונס של מכת מדינה לא יכול השוכר לבטל את השכירות, וכשאינו מכת מדינה הוא יכול, ואדרבה, הסברא נותנת להיפך, שהרי כשאינו מכת מדינה הוא יותר מזל השוכר, ואם בכ"ז יכול השוכר לבטל את השכירות, כ"ש במכת מדינה שאינו מזל השוכר. ולכא' ניתן להסביר את החילוק, שבמקום שהמושכר התקלקל, כיון שהאונס קרה אצל המשכיר, יכול השוכר לבטל את השכירות, אבל במכת מדינה, כיון שהאונס לא קרה אצל המשכיר אלא בכל המדינה, לכן א"א לבטל את השכירות, וזה יישוב הנתי' כמבואר בהמשך.

הטענה הב' של הסמ"ע, שראיית הרמ"א מתשו' המהר"ם בדין גזירת המושל אינה ראייה, ולדעתו דעת המהר"ם היא שההפסד מתחלק בין שניהם בשווה, והיינו

לפנות את שטח החנות לגמרי ויוציא משם את חפציו. וראה להלן דין 21 עוד בדיני חנות תיירות.

דין התשלום בשכירות קרקע והשוכר עדיין לא שילם

7. אדם ששכר מקום כגון למסיבת שמחה או למכירה שכוונתית וכדו', ועקב הוראות הרשויות אין אפשרות לקיים את השכירות [וא"א לומר שהאונס קשור לצד אחד יותר מלשני, וכמו במגיפה היום], והשוכר עדיין לא שילם למשכיר, לדעת המהרמ"פ הנ"ל יכול לבטל את השכירות

שהדין הוא דין ניכוי. אבל אינו מובן מה הרוויח בזה, כי הרי עדיין קיימת טענת הרמ"א שלפי המהרמ"פ היה אבי התלמיד יכול לבטל את כל השכירות ולא לשלם למלמד כלום. וכן הקשה עליו הנתי'.

הטענה הג' של הסמ"ע, שהתשו' מיי' שהרמ"א הביא היא ראייה כנגדו, כי שם פסק שאם אינו מכת מדינה השוכר חייב לשלם הכל כיון שהאונס קרה כשהמושכר היה ברשותו (וכתב שיש חילוק בין שריפה לנפל הבית אבל לא ביאר), ורק במכת מדינה מנכים, וזה ראייה למה שטען הסמ"ע בטענתו הא', כי אם כשנפל הבית אומרים שניתן לשוכר להפסיק את השכירות, א"כ כ"ש שכ"ה במכת מדינה, ולא כרמ"א שאומר שבמכה פרטית השוכר יכול לבטל ולא להפסיד כלום ובמכת מדינה יש לו רק דין ניכוי? בנוסף הוא טען שמה שהביא ראייה מתשו' מיי' אינו ראייה, כי רוב הפוסקים אינם סוברים כמותו שבנשרף העיר צריך השוכר לשלם את השכירות, וכן פסקו הרמ"א והסמ"ע בעצמם (סי' שיב, יז וסמ"ע סקל"ד, ע"ש שהדעה הא' שנכתבה בסתם היא דעת המהר"ם מרטנברג החולק על הרשב"א, והדעה השנייה שהובאה כ"א היא דעת הרשב"א).

הש"ך (שכא, א) לא הכריע במפורש, ורק יישב את ראיית הרמ"א המהר"ם בדין גזירת המושל, ששם היה מדובר אחר שהמלמד לימד כבר, ומזה קצת משמע שסובר כמהרמ"פ כיון שמיישב את דבריו.

החת"ס בתשו' (הו"מ קסא) הכריע כמהרמ"פ, כיון שכתב סברא נכונה ליישב מה החילוק בין מת החמור ונפל הבית לבין המשנה של אכלה חגב, והרמ"א לא כתב סברא לחלק ביניהם. החת"ס הביא את החילוק של הנתי' שבמת החמור החסרון הוא בגוף המושכר ששייך למשכיר, ולכן אפשר לבטל, משא"כ באכלה חגב שהמכה אינו במושכר אלא ביבול שהוא של החוכר, אלא שהחת"ס טען ע"ז שמבואר בגמ' (ב"מ קג, ב, הובאה להלן הערה 35) שגם בשכר שדה שיש בה מעיין ויבש המעיין אין דין ביטול אלא דין ניכוי, אעפ"י שהוא חלק מהמושכר עצמו (ודחה מש"כ בזה הנתי' וכלהלן). החת"ס דחה גם את הראיות של הרמ"א, כי התשו' של הרשב"א היא דעת יחיד (וכנ"ל), ותשובת המהר"ם במלמד טען שזה כמו אכלה חגב, כיון שאם המלמד יתפטר הוא יפסיד את מה שהשקיע בתחילת השנה בתלמידו, וכמו שהבאנו משמו לעיל (הערה 9).

14. כ"פ הט"ז והנתיבות והעה"ש וכמו שיבואר, אמנם, אף שהם שווים בזה שחולקים על המהרמ"פ שלגבי העתיד יש רק דין ביטול, אבל כל אחד יש לו שיטה בפנ"ע, וכלהלן.

הנתי' (שכא, א) הסכים בפירוש לרמ"א, והביא מקור לזה שבמכת מדינה יש דין ניכוי ולא דין ביטול, "דהא במתני' סתמא קתני החוכר בית השלחין ויבש המעיין, [ואמרינן עלה] דאם מכת מדינה היא מנכה וכו', משמע דאפילו חכרה לכמה שנים ויבש המעיין קודם שזרע בשנה שניה, או שיבש המעיין תיכף אחר הקנין קודם שזרע, ג"כ מנכה לו, אף דההיזק הוא רק על להבא". למעשה אין לו הוכחה שכך הדין באמות, והחת"ס בהדיא כותב שהדין אינו כן.

הנתי' ביאר לחלק בין מת החמור לאכלה חגב וכו', שכאשר האונס הוא במושכר עצמו, כמו נפל הבית ומת החמור, אזי אומרים שמזלו של המשכיר גרם, ויכול השוכר לבטל את השכירות, וביאר עוד (שי, ב) שכיון שמחמת האונס לא יחזור המושכר למשכיר גם אחר תום תקופת השכירות, לכן הוא מזלו של המשכיר, ומאידך כשהאונס הוא פרטי לשוכר ואינו קשור למושכר עצמו, וכמו כשכל התוצרת שלו נאכלה ע"ז חגב, אז חייב לשלם הכל ואינו יכול לא לבטל ולא לדרוש ניכוי, כיון שאומרים שמזלו של השוכר גרם, ובמכת מדינה [וכגון שהחגב אכל את רוב הבקעה], אפילו אם הוא במושכר עצמו, מצד אחד כיון שהאונס לא קרה באשמת המשכיר לכן אין השוכר יכול לדרוש ביטול, ומצד שני כיון שהאונס אינו במזל השוכר לכן יש דין ניכוי, והיינו ששניהם חולקים בהפסד. הנתי' נדחק להסביר עפ"י דרכו הדין שביבש המעיין השכירות קיימת, שהרי לכא' האונס הוא במושכר עצמו ממש, ובוודאי שמזל המשכיר גרם, ומדוע אין השוכר יכול לבטל את

מעיקרה ופטור מתשלום כלשהו¹⁵, ולדעת הרמ"א, וכן לפי המהרמ"פ באופן שהשוכר לא ביטל את השכירות כיון שהשקיע במקום ולא שווה לו לבטל את השכירות, נחלקו הפוסקים אם חייב לשלם חצי או שפטור מכלום¹⁶, וכיון שהדין מסופק א"א לחייב אותו לשלם.

ציונים והערות

8. יש מי שסובר לגבי שוכר בית בשעת מגיפה, שגם אם ברחו רוב העיר, מ"מ השוכר צריך לשלם הכל, כיון שהבית עצמו לא נפגע, ומכיון שהאונס מונע רק את השוכר, לכן אי"ז נידון כשאר מכת מדינה אלא כאונס השוכר. אכן רוב הפוסקים סוברים שהאונס שווה לשניהם והדין

הרמ"א את שיטתו וכלעיל), והביא שכ"כ המהר"ם פדוואה (ס' פו), ומטעם שבמכת מדינה אומרים שמזלו של השוכר את הפועל גרם. אמנם, הוא לא ביאר בטעם הדבר למה בשוכר את הפועל אומרים שהאונס של המעסיק. ואולי לדעתו מסתכלים בכל דבר המטרה של מי נפגמה, ובשכירות מלמד, האבא מעוניין שהבן שלו ילמד, אבל המלמד מטרתו היא להתפרנס, וכיון שאין גזירה על הפרנסה אלא על הלימוד, לכן הוא מזלו של האבא, אבל בשכירות חמור באנגריא שמחפשים בבתיים, האונס הוא על המשכיר, כיון שלוקחים את החמורים, ולכן האונס הוא מזל המשכירים, וכן ביבש המעיין וכו', מי שמפסיד בעיקר הוא המשכיר, כיון שהשוכר והחוכר יכולים תמיד לשכור נכס אחר.

והיה נראה לכאורה שיש עוד פוסקים שלא הסכימו למהרמ"פ, כי לכאורה כל אלו שדנו בברכה מהעיר מחמת דבר, ואח"כ תבע השוכר את כספו בחזרה, וכמו הראב"ן שניבא בהערה 16, הם נגד המהרמ"פ, כי לפי דבריו איך אפשר לתבוע אח"כ, והרי הבורח היה יכול לבטל את השכירות מיד, ולפי המהרמ"פ אם לא עשה כן א"א לתבוע בחזרה? ואולי ניתן ליישב בדעת המהרמ"פ, שהפוסקים דנו דין ניכוי בגלל שביטול שכירות הדירות היה נחשב כהפסד גדול על העבר עבור השוכרים, כי רואים בפוסקים שבזמן שהיהודים באירופה היו גרים בגטו, הגוים צמצמו את מספר היהודים שהיו מותרים לגור שם, והיה מחסור גדול בדירות, עד כדי כך שהיו דנים הרבה בחזקת יישוב, ואולי לכן זה דומה להפסד על העבר, שבזה מבואר בגמ' שיש דין ניכוי וכמו שהסביר המהר"ם פדוואה, וא"כ אין ראייה נגדו.

15. לפי המהר"ם פדוואה, הסמ"ע והחת"ס, השוכר יכול לבטל ולא ישלם כלום. גם לפי הט"ז כיון שהמושכר לא קיים לשימוש לכן יש דין ניכוי, שלפי הט"ז פירושו שבעה"ב מפסיד הכל. וראה להלן הערה 19 בדעת המחנ"א. וכן לעה"ש השוכר פטור מכלום, כיון שהמקום הושכר עבור השימוש בגוף המושכר ואי אפשר להשתמש בו. אבל לפי הרמ"א יש דין ניכוי, ולכן לפי הנת' שהפשט בניכוי הוא תשלום חצי, חייב השוכר לשלם חצי, ובהערה הבאה נביא שכן דעת הראב"ן, אבל ייתכן שהראב"ן סובר כמו מהרמ"פ (וכנ"ל בסוף ההערה הקודמת), ולכן אין כ"כ ראייה מדעתו.

16. אפילו כשיש לשוכר אונס פרטי נחלקו הראשונים אם אפשר לחייב את השוכר לשלם, וכגון הדין המובא ברמ"א (שלד, א) במי שישכר בית ומת, שדעת המהר"ם לפטור את השוכר, ודעת כמה ראשונים לחייבו, ופסק הרמ"א שאי אפשר לחייב את השוכר לשלם אם עדיין לא שילם, (ועיין עלון 88 דין 1 שהארכנו בזה), וא"כ כ"ש כשאונס הוא מכת מדינה, שא"א לייחס את האונס למזלו של השוכר, ודאי שא"א לחייבו לשלם. ולעיל הובא המנחת פתים (שלד, א) שתמה על הדעה הפוטרת במת השוכר, שהרי אין לתלות את הקלקול במשכיר כלל, אבל לדינא הרמ"א והש"ך (שם) פסקו שאם עוד לא שילם א"א לחייב לשלם.

והנה הראב"ן (תשו' צח) דן להדיא במכת מדינה לגבי שכירות קרקע, במקרה שהיהודים - כולל השוכר - ברחו מן העיר למשך שנתיים, והשוכר שילם מראש את דמי השכירות עבור השנתיים האלו, ואח"כ תבע השוכר את הסכום ששילם, ופסק הראב"ן שזה נחשב מכת מדינה ועליהם להתחלק בתשלום, ולכן המשכיר צריך להחזיר חצי מהסכום. ומה שפסק שמקבל רק חצי הוא מכמה סיבות: א', לדעתו כך הדין בכל מכת מדינה "דכיון דמכת מדינה היא, על שניהם הוי ההפסד, וזה יפסיד מחצה וזה יפסיד מחצה". ב', שאפילו אם נאמר שביבש המעיין (המשנה בב"מ קג, ב, הובאה להלן הערה 35) החוכר אינו מפסיד כלום, בכ"ז כאן יפסידו שניהם "דהתם היתה כל המכה על השדה של מחכיר, שהרי נשדפה רובה דבאגא ולא היתה המכה על החוכר, אבל הכא איכא למימר גזירת המכה על שניהם היתה, על הבתים להיות בדודים ועל האנשים להיות גולים, הלכך לתא דשניהם הוא יחלוקו ההפסד", והוסיף שאף אם נאמר שהחלוק הנ"ל אינו נכון, וגם בנידונו יש לומר שהאונס קרה רק על המשכיר, בכ"ז יש טעם ג' שיחלוקו "מצוי אמר משכיר לשוכר, אילו לא שכרת ביתי אז שמה היה שוכרו אחר מאותן שלא נגזר עליהם גלות, שהרי נשאר מיעוט הקהל בבית", והיינו שכיון שיש שוכרים שלא ברחו אינו ברור אם ההפסד בא בגלל מזל של המשכיר ג"כ או רק משום מזלו של השוכר.

ומדבריו אנו למדים שהדין במכת מדינה הוא שיתחלקו בתשלום וכל אחד יפסיד מחצה, ורק באופן שמזלו של השוכר גרם צריך לשלם הכל, וכן להיפך באופן שמזלו

השכירות? ותירץ הנת' שהוא בגלל שהמעין לא היה בכלל השכירות (אף ששכר שדה שיש בה מעיין אבל לא תלו את השכירות במה שיש בו מעיין), והחת"ס טען שזה דוחק גדול ולכן לא קיבלו, (ובהמשך נביא תירוץ אחר של העה"ש).

ובביאור הנ"ל ביאר הנת' למה אין דין ביטול בדין המהר"ם בגזירת המושל שלא ילמדו, שאף שעיקר הגזירה הייתה על המלמד, בכ"ז כיון שהיה מכת מדינה אינו יכול לבטל השכירות, וכן בשדה "ובשדה זו והיתה מכת מדינה, דליכא למימר מזלא דהשוכר והמשכיר גרם, המקח קיים וההפסד על שניהם ובדין ניכוי קאי", וכן במקרה של המהר"ם פדוואה, הגם שהקלקול הוא במושכר, בכ"ז כיון שהיה מכת מדינה יהיה הדין של ניכוי ושניהם מפסידים. והיינו שהנת' אינו מתייחס לניכוי כמו המהרמ"פ שזה פתרון מחוסר ברירה כדי שהשוכר לא יפסיד את השקעתו, אלא הנת' מבין שעושים ניכוי כיון שזה הדבר ההגון לעשות, כיון שאינו מחמת מזלו של אחד מהם, ולכן חולקים את ההפסד.

גם העה"ש (שכא, ט-יב) כתב שרוב הפוסקים מסכימים לרמ"א, וביאר החילוק בין מת החמור לאכלה חגב, שיש שני סוגי שכירות. יש שכירות שמטרתה היא שימוש בעצם המושכר, ובזה אם המושכר התקלקל, בין אם מחמת מכת מדינה או לא, אפשר לבטל את השכירות, אבל אם מטרת השכירות היא להרוויח באמצעות המושכר, כמו שכירות שדה שהמטרה היא לגדל תבואה, או שכירות פועל כדי שיפיק עבודה, בזה א"א לבטל את השכירות, ואם אינו מכת מדינה השוכר סובל את ההפסד, אבל אם הוא מכת מדינה שניהם סובלים, והיינו דין ניכוי. וזה גם הביאור בדין המהר"ם, שכיון שהמעסיק שוכר את המלמד כדי להרוויח במה שבנו יתחנך, לכן אין השוכר של המלמד יכול לבטל את השכירות.

במש"כ מיושבת קושיית החת"ס על הנת' מיבש המעיין, כי הגם ששכר את השדה ואת המעיין, בכ"ז שחרם רק כדי להרוויח, ולכן אין דין ביטול, ואם הוא מכת מדינה יש דין ניכוי, ואם אינו מכת מדינה מפסיד השוכר. אבל לא הבנתו, כי לדבריו, אם יש אונס בפועל ואינו מכת מדינה המעסיק מפסיד, למשל אם חלה הפועל המעסיק מפסיד וחייב לשלם לו כל שכרו, והרי הרמ"א פסק (שלג, ה) שאינו חייב לשלם עבור זמן חליו, והסכים לזה העה"ש עצמו (שלג, ה) גם יצא לפי"ז שיש שני סוגי שכירות פועלים, כי סבל הוא כמו חמור [שמשתמשים במושכר עצמו] ואם יקרה לו אונס יוכל המעסיק לבטל את ההסכם, ופועל כמו מלמד שבזה אין דין ביטול.

הט"ז (סי' שכא) יש לו שיטה עצמית, מצד אחד הוא מסכים לרמ"א שאין כלל כזה שתמיד יש רק דין ביטול לגבי העתיד כשהשוכר אינו מפסיד, ומצד שני הוא מסכים למהרמ"פ שלפעמים יש דין ביטול אפילו במכת מדינה, ולא מטעם המהרמ"פ. ולדעתו הדין הוא, שכל אופן שא"א להשתמש במושכר כלל למטרה שלשמה שוכר, הדין הוא שיש ביטול, אפילו במכת מדינה, אלא שאף שמסכים בזה למהרמ"פ בדין אין טעמו כטעם המהרמ"פ, כי טעם המהרמ"פ היא מחמת מקח טעות כי יש מום במקח, וטעמו של הט"ז הוא בגלל שאין למשכיר משהו להשכיר, ולכן לדעתו גם אם השוכר לא ביטל את השכירות בתחילה, עדיין יכול לבטל גם על העבר, כיון שאינו תלוי בדיני מק"ט.

ובשכירות קרקע, באופן שאפשר לקיים את השכירות אבל רק בקושי או בצורה חלקית, אם הוא מכת מדינה, כיון שזה לא באשמת השוכר הרי"ז מזלו של המשכיר ולכן רק הוא מפסיד, וזהו דין ניכוי [היינו שכל ההפסד של המשכיר, ולא כמו שכתבו הרבה פוסקים שפירוש ניכוי הוא יחלוקו], ולכן במקרה של המהר"ם פדוואה שהיו יכולים עדיין להלוות סוג אחד של הלוואות, סבר הט"ז שכל ההפסד הוא על המשכיר, אף שהוא מכת מדינה, (וחלק בזה על המהרמ"פ שטען "מה לי קטלא כולה מה לי קטלא פלגא"), ואם אינו מכת מדינה, הרי"ז נחשב כמזל השוכר, כי רק הוא נפגע והמושכר עדיין עומד לשימוש, ולכן רק הוא מפסיד. ולדעת הט"ז אין העיקר אם האונס הוא מכת מדינה ממש או לא, אלא אם אפשר לתלות האונס במזלו של השוכר או לא, ורק כשא"א לתלות במזל השוכר מפסיד המשכיר, (כי הט"ז ביאר בדין את הדין של אנגריא [שהמלך החרים את החמור] כפירושו של הר"ח (המובא בתוס' שם), שאם המלך חיפש בבתיים מפסיד המשכיר, בגלל שאינו מחמת מזל השוכר, והגם שאי"ז ממש בגדרי מכת מדינה).

ובשכירות פועלים, אם הוא מכת המדינה המעסיק חייב לשלם הכל, כי אומרים שמזלו גרם, וזה למד מדין גזירת המושל שהמלמדים לא ילמדו (שממנו הוכיח

הוא כשאר מכת מדינה¹⁷. ועכ"פ המחלוקת שייכת רק כגון בנפילת טילים על איזור מסוים וכדו', אבל ביטול שכירת אולמות וכדו' במגיפה של היום, שגם בעל האולם אינו יכול להעמיד את המקום, נחשב לכל הדעות מכת מדינה רגילה¹⁸.

מכת מדינה בשכירות קרקע והשוכר שילם כבר

9. אם השוכר שילם כבר למשכיר, נחלקו הפוסקים אם המשכיר צריך

ציונים והערות

להחזיר לו כסף. י"א שחייב להחזיר הכל, יש סוברים שחייב להחזיר חצי מהסכום, ויש סוברים שבאופן שמעמיד את המקום למרות האונס אינו צריך להחזיר כלום¹⁹. ולכן נראה שבמגפה של היום, שלפי הוראות הרשויות אסור לבעלי האולמות וכדו' לנסות התקלויות בשטחם, והיינו שהמשכיר אינו יכול לספק את השירות שסיכם עליו, חייב מעיקר הדין להחזיר לכה"פ חצי מהשכירות, [אף שיש דעת יחיד שגם בזה אינו חייב להחזיר «המשך בעמ' 8

וצ"ע בדבריו, שהרי איירי שהמת ניהח נכסים, ומאי שנה מהניח להם אביהם פרה שאולה והבנים אכלוה שהם חייבים לשלם מנכסי אביהם (למ"ד שואל חייב משעת משיכה) כיון שהאב פשע, או כל חוב אחר שהשאיר הנפטר כשבניו ירשו ממנו).

18. כך נראה ברור שסברת המהר"ם טיקטין אינה שייכת כלל בנידון מגפת הקורונה, כי הרשויות אסרו על בעלי האולמות וכדו' להקחיל שמה אנשים, וא"כ אין בעל המקום יכול להעמיד את המקום לטובת השוכר כפי שסיכמו ביניהם, וא"כ לא שייכת כלל סברת המהר"ם טיקטין, כי בעל המקום אינו יכול לטעון לו שהוא מעמיד לו את הבית. וגם טענתו השנייה שגם אם אינו מעמיד את הבית מ"מ א"ז מכת מדינה כי צריך שכל העיר יברחו ולא מספיק רוב, כאן זו הוראה לכל העיר ולא רק לרוב העיר, וא"כ גם לדעתו האונס נידון כמכת מדינה רגילה.

19. לדעת כל הפוסקים שהבאנו בערה 14, והיא דעת המהר"ם וסיעתו, ה"ט"ז והערוה"ש, בוודאי יכול לדרוש כל הכסף בחזרה, לדעת מהר"ם פ מטעם ביטול מקח, ולדעת ה"ט"ז כיון שהמושכר אינו שימושי כלל, ולדעת הערוה"ש כיון שהמקום הושכר לשימוש בגופו עצמו. ולדעת הרמ"א יהיה דין ניכוי, ולכן הדין יהיה תלוי בנידון מה הוא דין ניכוי, אם המשכיר צריך להחזיר הכל או רק חצי (וכדלעיל).

בדברי הראב"ן הנ"ל מפורש להדיא שבמכת מדינה אין שום חילוק בין אם כבר שילם או טרם שילם, ותמיד יתחלקו בהפסד, וז"ל: "שמכת מדינה הוא וממתניתין שהבאת, דתנן המקבל שדה ואכלה חגב או שנשתדפה אם מכת מדינה הוא מנכה לו מן חכורו, ל"ש הקדים ונתן החכירה ל"ש לא הקדים, דכיון דדינא הכי מה לי הקדים ומה לי לא הקדים". וכ"כ התשו' מ"י (משפטים כז) "ותנן (ב"מ קה ב) המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכורו, וקפסיק ותני בין הקדים לו חכורו בין לא הקדים".

המחנ"א (שכירות ז) גם דן בשאלה זו והביא את הראב"ן, והביא רק את הטעם השני, אבל אח"כ טען שהיר' חולק במקרה שהשוכר כבר שילם והמשכיר מעמיד את המושכר לשימוש, וז"ל: "ולפי הירושלמי שהבאתי לעיל מפרק מי שאחזו [היר' כתב במקרה של שוכר ספינה לעבור את הנהר והנהר התייבש שהמשכיר אינו צריך להחזיר כלום לשוכר]... איכא למילף דאפילו היכא דהוי מכת מדינה, דק"ל דהוי פסידא דמשכיר, מ"מ אם הקדים לו השכר א"צ להחזירו, דהא נגב נהרא הוי מכת מדינה... ואפילו הכי מצי א"ל המשכיר הא אילפא אייתי נהרא. ונראה דה"ט, דכיון דהקדים לו השכירות, נתרצה השוכר שיהא שלו לאלתר, כמו שכתבו התוס' ז"ל באומנין גבי ספינה זו ויין זה דאם נטל לא יחזיר. ולא דמי לנשרף כל העיר שכתבו בהגהת מיימון (היינו התשו' מ"י הנ"ל) דאפילו נטלו השכר יחזיר, דנשרף הבית דמי לספינה זו ויין סתם, דהשוכר יכול לקיים תנאו והמשכיר אינו יכול לקיים תנאו, וכדיהיב טעמא בהגהת שם משום דהשוכר אומר לו אנא הא קאימנא והמשכיר אינו יכול לקיים תנאו, אבל הכא אין העיכוב מצד המשכיר שיכול לומר הא ביתא קמך", ולכן פסק שאם שילם אינו מקבל כלום בחזרה.

חשוב לציין שדברי המחנ"א נאמרו רק במקרה שהמשכיר מבחינתו מעמיד את המושכר לשימוש בלי חסרון, שיכול לומר לשוכר שבמבחינתו לא קרה כלום, אבל נידון המגפה שלנו היום אינו כך, כי בעלי מלון ומקוואות ועוד הרבה משכירים אינם יכולים לומר "הא ביתא קמך" כיון שנאסר להם להשכיר כלל, ואז אין לו ראייה מהיר' שהשוכר מפסיד. גם הטעם השני של המחנ"א שכוין שהקדים שכרו נתן גם ע"ד שיקרה אונס לא שייך כ"כ, כיון שהאונס של היום היה לגמרי לא צפוי, ובגמ' (סוף מי שאחזו) מב' בכגון דא שבאונס לא שכיח לא אומרים שע"ד כן נתן. אמנם המהרש"ם (ב, קצט) פסק כהמחנ"א, ופסק כן אפילו אם שניהם לא יכולים לעמוד בהסכם, וצ"ע כי המחנ"א לא כתב כן.

אמנם המנחת פתים (שכא, א) תמה על המחנ"א וחלק עליו לדינא, וגם הביא שהנתיה"מ (שיב, יג) בהדיא כותב שמדין ניכוי יש להם לחלוק בהפסד גם אם הקדים לשלם, וז"ל: "ובהקדים לכו"ע ממכר הוא ופטור מלהחזיר, ולזה כתב שפיר דנשרף דינו כנפל, ובמכת מדינה מנכה לו", עוד טען המחנ"פ, שהמהר"ם מרוטנבורג סובר שבמכת מדינה מקבל בחזרה את כספו. ובאמת שהמהר"ם שהמנח"פ הביא, מדבר באונס פרטי, והוא נתון במח' בין המהר"ם להרשב"א, כי הרשב"א (הובא

של המשכיר גרם פטור השוכר מכלום, אבל באופן שהאונס הוא על שניהם בשווה, הדין הוא שיחלוקו.

ותשובת הראב"ן הועתקה בתוך תשו' מהר"ם (פראג שפח), "לפי שמכת מדינה היא אעפ"כ יחלוקו ההפסד", והמעתיק העתיק רק את הטעם השלישי, והנה הקצוה"ח (שכב, א) הביא תשו' זו, וכתב שמה שפסק "וכיון דאיכא לספוקי יחלוקו", היינו מכיון שהמהר"ם [וכאמור היינו הראב"ן] סובר כך בדיני ספק, אבל אנו ק"ל שהמוציא מחבירו עליו הראיה, וא"כ לדעת הראב"ן לדין לא יהיה הדין יחלוקו אלא המוציא מחבירו עליו הראיה. אכן דברי הקצו' אמורים רק באופן שהאונס הוא מזלו של המשכיר בלבד ומסתמכים רק על הטעם השלישי, אבל בנידוננו שאין ספק שהאונס הוא על כל האנשים, יתכן שהדין נשאר שיחלוקו וכפסק הראב"ן.

הרמ"א בדרכי משה (סי' שכא) כתב בפשיטות שבמכת מדינה בשכירות קרקע הדין הוא שיחלוקו, והיינו שלמד הגמ' של מחכיר כמו הראב"ן הנ"ל, וז"ל: "ולא דמי (שוכר את הפועל שכל ההפסד נספג ע"י השוכר) לקרקע דאכלה חגב דמנכה לו מן חכירו, ולא אמרינן דכל ההפסד על השוכר, ד"ל דווקא בקרקע שעדיין עומדת בחזקת המשכיר בזו אמרינן דגם הוא יפסיד, משא"כ בשאר משכיר, ולכך הוה כל ההפסד של השוכר".

והנה לכא' סתר הרמ"א דברי עצמו בשכירות קרקע, כי כתב בשוכר בית ומת השוכר שיורשיו פטורים מלשלם כלום, אף שבוודאי האונס קרה רק אצלו, ואילו במכת מדינה שאינו מזל השוכר לבדו כתב שיחלוקו בהפסד. וזו בעצם קושיית המנחת פתים (שלד, א ד"ה בהג"ה) שהבאנו לעיל.

וראה להלן הערה 54, ושם נביא עוד דעות לגבי שכירות קרקע באונס של מכת מדינה, וכן שלדעת ה"ט"ז הדין שכל ההפסד על שוכר הקרקע.

17. זו דעת המהר"ם טיקטין (הודפס בקובץ מוריה שנה כח עמ' כו ובש"ס עוז והדר בסוף מס' הוריות), שדן בשוכר בית ואירע 'דבר' בעיר וברח השוכר מהעיר, וחייב את השוכר לשלם כל דמי השכירות אפילו אם עדיין לא שילם, כיון שהבית קיים ועומד וכל הבעיה אינה אלא אצל השוכר, וז"ל: "ולא דמי לכלל הני מכת מדינה דפרק המקבל... דהכא לא היתה המכה בבתיים אלא בבני אדם", והיינו שלא משנה לנו אם נדון את הדבר כמכת מדינה או לא, עכ"פ כיון שאין האונס בבתיים, לכן השוכר הבורח מפסיד הכל, כי הוא דומה לדין זה וספינה סתם - והיינו אונס של מקבל השכירות (ראה בעלון הנ"ל הערה 2), ולדעתו באונס כזה [ובבית דווקא] הדין הוא שחייב לשלם אפילו אם עדיין לא שילם (ראה בעלון הנ"ל בהערה שם ובהערה 20). אמנם ה"ט"ז (שלד, א ד"ה הוי) הביא דבריו וכתב שפשוט שדבריו אינם נכונים, והביא ראייה מהמר" (ב"מ שמג, אכן מה שהביא בשם המרדכי אינו במרדכי שלפנינו), ע"ש. יש לציין שהראב"ן הנ"ל בהדיא כתב נגד המהר"ם טיקטין, וז"ל: "הכא איכא למימר גזירת המכה על שניהם היתה, על הבתים להיות בדודים ועל האנשים להיות גולים", וסברת המהר"ם טיקטין שהבית קיים קשה מאוד, שהרי הבית אינו ראוי למגורים ומסוכן לשהות בו.

עוד הוסיף המהר"ם טיקטין, שגם אם נדון את הדבר כאונס בבית עצמו, מ"מ א"א לפטור את השוכר, כיון שהתשו' מיימוניות (משפטים סי' כז) סובר שגם אם נשרף הבית צריך לשלם הכל, ואף שגם התשו' מ"י הסכים שבמכת מדינה פטור מלשלם, מ"מ טען המהר"ם שדבר אינו מכת מדינה, כיון שהמהר"ם פדואה (תשו' לט) כתב שרק אם כל העיר ברחו הרי"ז מכת מדינה (כך מובן מדבריו, ע"ש). אמנם, מה שהביא מהתשו' מ"י, רוב הפוסקים לא ק"ל כך (ראה שו"ע שיב, יז ובנו"כ שם, ומש"כ ע"ב בעלון המשפט גליון 84 דין 7), ומה שכתב שא"ז מכת מדינה עפ"י המהר"ם פדואה, כבר חלק עליו הש"ך (הובא בהערה 6), ועי"ש שהביא את המהר"ם טיקטין וסיים עליו "ודבריו צ"ע לדינא".

העה"ש (שלד, יב) פסק כמו המהר"ם טיקטין ומטעם שהאונס הוא מצד השוכר, ושאל על עצמו ממת השוכר שכתב המהר"ם (פראג תתרי, הובא במרדכי ב"מ שמה וד"מ שלד, א) שהיורשים פטורים, והיינו שאף שהאונס אצל השוכר בכ"ז פטור, ותירץ "כשמת בסעף הקודם שאני דהרי אינו בחיים שיתבענו, וכשתובע יורשיו יכולים לומר מה לנו לעשות כיון שנתבטלה המלאכה ע"פ אונס הוי פסידא דידך"

שאלות ותשובות בדיני ביטול אירועים ושירותים בעקבות מגיפת הקורונה

מתוך "שו"ת הקורונה" שיצא עתה לאור

התוספות הנ"ל, כיון דבית יהיב ובית שקיל³. ולשיטות אלו גם בדין מחזיר המעות.

גזירת "ההתכנסות" אונסא דמאן

ואמנם אכתי יש לעיין דאף שבמציאות קונסים את בעל האולם כשמכנים יותר ממאה או עשרה איש, שמא עדיין אין זה נחשב אונסא דמשכיר, כיון שאין האיסור משום שהמבנה לא תקין לקלוט יותר מסך זה, [ולכן אינו ענין לרמ"א סימן שי"ב סעיף י"ז], אלא שההתכנסות אסורה על המשתתפים מחמת עצמם בכל מקום שלא ינזקו בקירבתם זמ"ז, והוי כאומר הבא יין ואעמיד הספינה, וכמ"ש הנתיבות בסימן שכ"א לגבי גזירת המושל שלא ללמד "שעיקר הגזירה ודאי היתה על המלמד שלא ילמד, ודאי דראוי להיות [ההפסד] רק על המלמד". וכ"כ במבי"ט [ח"א סימן מ'] לגבי גוים שפינו את השוכר ולקחו הבית "בבית זה אם נלקחה מחמת השוכר שאם היה המשכיר שם לא היתה נלקחת אומר לו הרי שלך לפניך". וה"נ בדין הוי אונסא דמחמת התכנסות השוכר, ומה שמשמשים במשכיר לאכוף ההוראה ע"י שקונסים גם אותו, הוא מפני שנותן האפשרות לשוכר לעבור על ההוראה, אולם אין זה עושה אותו כאונסא דיליה⁴.

ואף שכתב בראב"ן [סימן צ"ח] לגבי אותם שברחו מהעיר מחמת פחד "איכא למימר גזירת המכה על שניהם היתה על הבתים להיות בדודים ועל האנשים להיות גולים הלכך לתא דשניהם הוא יחלוקו ההפסד". שאני התם שהיתה גזירת גלות שהיא גם על עצם הישוב שלא ידורו שם. משא"כ הכא הגזירה רק על ההתכנסות. ואינו דומה לעיפוש אויר הגורם לברוח, דהתם גם הבתים שבהם נמצא האויר המעופש אינו ראוי לשימוש, משא"כ במגיפה שהמכה באה מחמת האנשים עצמם, ומהאי טעמא כתב המרדכי בשם מהר"ם טיקטין [הביאו הש"ך סימן של"ד סוסק"ג] דברברחו מחמת הדבר הוי מזליה דשוכר דאין הגזירה על הבתים אלא על האנשים דהבית קאי וראוי לדור בו. [ועוד יש לדון בדין דבתחילת הגזירה שגזרו רק על מספר גדול של אנשים, אי מקרי אונס דמשכיר שהרי יכול להשכיר האולם למספר קטן של אנשים. ועיין בזה לקמן].

3. ועיין שם דאירי בדבר הדומה למכת מדינה וכסחורה שהוזל בכל המקומות דאירי ביה. או כסחורה שנעשית מיותרת בגזירת המלך כמעשה ידיה שם. ולכן לא יקשה עליו משו"ת הרמ"א [סימן כ'] שכתב לגבי ראובן שהשכיר ביתו לשמעון לזמן אחד שידור אצלו בביתו, ונגמר קנין השכירות כמנהג העיר שלא היה אחד מהן יכול לחזור, וקודם כניסת שמעון לבית חלתה אשת שמעון וכו'. וכתב שם הרמ"א "מאחר שנגמר ביניהם קנין השכירות ואין אחד מהם יכול לחזור, גם טענת אונס לא מהני כלל". אף שעדיין לא השתמש כמבואר במעשה דשם, דשם היה האונס בשוכר לבד.

ושוב העירוני שבשו"ת נטע שעשועים [סימן מה-מז] כתב בזה שני תשובות להנתיבות, ושם [סימן מ"ו, ונדפס גם בשו"ת ר' יעקב מליסא סימן ס"ג] תשובת הנתיבות אליו, ושם דנו במעשה שהמלך הוצרך לפשתן במלחמה, והוא המעשה שהביאו הנתיבות בסימן ר"ל, וכמ"ש הנתיבות ששלח לכמה גאונים והסכימו עמו שמבטל המקח באומדנא זו כשעדיין לא נהנה. אלא ששם בנטע שעשועים [ס"ס מ"ז] מסיק שהאומדנא לא תועיל כשכבר שילם, שבזה האומדנא שהסכים לשלם אף אם יתברר שא"צ להמקח.

4. ואחד מבעלי האולמות אף טען שמוכן לתת האולם, ובלבד שבעל השמחה ישלם הקנס שמטילין על האולם. אמנם שוב העירוני שאיימו על בעלי האולמות שאם ישכירו האולם ישללו מהם רשיון בעל עסק לתקופה מסוימת, ואם כן הדבר ודאי שלא יתן האולם אף שבעל השמחה יתן הקנס. ושוב דברנו עם בעלי האולמות ואמרו שאף שלא איימו עליהם אבל הם בפחד זה.

ושוב סיפר לי נאמן שהזמין אולם לחתונה למאה איש כפי ההוראות שהיו באותו שבוע, וביום האירוע התקשר אליו בעל האולם להודיעו שמבטל האירוע, כיון שלילה קודם עשה אירוע דומה למאה איש כפי ההוראות, ובאו אנשי הרשות לביקורת וראו שאין האנשים מקפידים על המרחק המבוקש בין איש לאיש, וקנסו את בעל האולם שלא לפתוח שוב אף בכללים המותרים. הרי שהוא עצמו בהאי פחדא יתיב שלא יקנסוהו. ונראה דבמקרה זה לכו"ע צריך להחזיר המקדמה, כיון דהוי רק אונסא דבעה"ב, דהמזמין מוכן לעשות כפי ההוראות אלא שבעה"ב נקנס גם בזה.

שאלה

בביטול אירוע עקב איסור על התכנסות סך אנשים, האם חייב לשלם לבעל האולם, ומה דין בשילם אם מחזיר.

תשובה

אם עדיין לא שילם אינו משלם, ואם שילם דעת רוב הפוסקים שיש להחזיר, וע' לקמן.

למרות שיש פלוגתת הראשונים גבי שכירות בתים אי שכירות קניא, אמנם בשכירות של אולם אף אם נעשה קנין על שכירות המקום בשטר או בסוף שקונה בשכירות קרקע ע"י תחילת פרעון¹, כיון שהגזירה היא על התכנסות האנשים שאסרו התכנסות באולם הרי זה מכת מדינה, ובזה נקט הרמ"א בסימן שי"ב סעיף י"ז שבאונס דמכת מדינה שנשרפו בתי העיר אף בהקדים שכרו יש להחזיר. וביאר שם בסמ"ע [ס"ק ל"ד] בכוונת רמ"א דאף להסוברים בנפל הבית שהשוכר משלם, במכת מדינה מחזיר המעות.

שיטת המח"א בהקדים השכר ב"מכת מדינה"

ומיהו המח"א [סימן ז'] הוכיח מירושלמי דאף במכת מדינה שברחו מחמת מגיפה אם הקדים השכר אמרינן דנתרצה השוכר ואין מחזיר הדמים. ולא דמי לנשרף כל העיר שכתב הגה"מ [רמ"א סימן שי"ב סעיף י"ז] שמחזיר הדמים, דשאני התם דאירע האונס בבתי והשוכר אומר אנה הא קאימנא והוי כספינה זו ויין סתם. והמהרש"ם [ח"ב סימן קצ"ט] הסכים להמח"א, וכתב שכן דעת הסמ"ע [סימן שכ"א].

ואף שהמח"א מבאר שם שהוא משום שהמשכיר אומר הא ביתא קמך², ואין האונס אצלי, ולכאורה בדין שהגזירה היא על האולמות שלא להשכירם וקונסים אותם על זה, הוי כאונס שאירע בבתי וצריכים להחזיר אף שגבו, אלא דלפי מה שביאר שם במהרש"ם דגם היכא דהאונס בשניהם אינו מחזיר, ורק שם בסימן שי"ב שהאונס בבתי לבד מחזיר בעה"ב, א"כ הכא שהאונס גם בשוכרים שאינם רשאים להתכנס, שוב נמצא דלמחנה אפרים אינו מחזיר. ומיהו במנחת פתים [סימן שכ"א] תמה על המח"א והוכיח ממנהר"ם שהובא בקצות [סימן שכ"ב סק"א] ומהנתיבות [סימן שי"ב סוסק"ג] שבמכת מדינה שברחו מהעיר א"י לומר הרי ביתי לפניך, ואף בשילם מחזיר הדמים. ויש לעיין אי יכול המוחזק לומר קי"ל כהמח"א הנ"ל, דנראה שסתימת רוב הפוסקים לא נקטו כן.

אירע האונס לפני שהתחיל להשתמש בשכירות

עוד יש לדון דלפי הדברי משפט שאף באונס דשוכר [להש"ך שסובר כמהר"ם] אם לא התחיל בשימוש השכירות מחזיר המעות. וא"כ כ"ש במכת מדינה שהדין כן.

ומצינו שכן דעת הנתיבות [סימן ר"ל] שחידש [לפי פירושו בתו' כתובות מז]: שכל שלא התחיל בשימוש הבית, ויש אומדנא שאדעתא דהכא לא קנה, המקח בטל. וז"ל "ובאמת בבית שקנה ולא היה ראוי ליהנות ממנו, ואח"כ בעוד שאין ראוי ליהנות אירע דבר שהיה בו אומדנא, המכירה בטילה לדעת

1. ויש טענה ששכירות אולם אינו שכירות מקום, אלא הזמנת שירות הכוללת אירוח וקייטרינג וכלל האירוע. וכיון שלא קיבל את השירות אינו משלם כדן אונס דלא הו"ל למידע. אך נראה דזהו באולמות שהמחיר של המנה כולל את האולם, אבל באולמות שהתשלום הוא עבור השימוש באולם בנפרד, ואילו את הקייטרינג מזמין בעל השמחה בנפרד ממי שרוצה. ואף באולמות שמחייבים לקחת את הקייטרינג שלהם, מ"מ התשלום הוא בנפרד לבעל הקייטרינג, והאולם נשכר בפני עצמו השכירות המקום. אך יתכן דגם בזה כיון שהוא רק שימוש במקום לזמן מועט ולדבר מסוים, אין זה כדירה ואין אומרים בו שכירות קניא.

2. ובאמת שצ"ע מדוע הוצרך המח"א לזה אחר שהוא עצמו כתב שם דבהקדים המעות הוי כנתרצה השוכר שיהא שלו לאלתר, והוי כספינה זו ויין זה דאם נטל לא יחזיר. הרי דאף שהאונס בשניהם אמרינן דנתרצה.

למעשה סגירת אולם חשיב כאונס שניהם

אמנם רבים חולקים עלי בסברא זו ואומרים דכיון שבמציאות הרי אין בעל האולם מרשה ההתכנסות אצלו, בפרט אחר שכבר גזרו גם על עשרה נאספים, הגם שהוא רק מאימת הקנס שיהיה גם עליו, הרי זה גם אונסא דידיה. **ולמעשה יש לנהוג כפסק הרמ"א** [סימן שכ"א סעיף א'] "דכל מקום שנפסד הענין לגמרי והוי מכת מדינה, מנכה לו משכירותו". ואף בשילם לרוב הפוסקים מחזיר. אך צ"ע אם להוציא מבעה⁵, ועכ"פ מחזיר כפועל בטל, [ואולי יש להמליץ כהוראה לרבים שיחזיר וישאיר לעצמו רק ההוצאות⁶].

שאלה

ישנם אולמות שמחתים בחוזה ההזמנה על התחייבות באופן המועיל שגם בביטול מחמת אונס ישולם מלוא הסכום, ולחילופין באלו שגובים מראש מחתמים שגם באונס לא יוחזר שום סכום. האם זה מחייב גם בביטול מחמת אונס דידן.

תשובה

אינם חייבים מחמת התנאי, דאינו כולל אונס דידן

אין התנאי כולל אונס דידן משלשה סיבות. האחד שהכוונה באונס שאירע לשוכר בביטול החתונה, ולא באונס שאירע גם למשכיר כמכת מדינה. השני דתנאי זה נעשה למנוע הפסד מבעל האולם באפשרות שהיתה לו להשכירו לאחר באותו ערב. משא"כ במקרה דידן שבלא"ה לא היתה אפשרות לערוך אירוע אחר באותו ערב. אי לכך גם בחתימה זו דינה כלעיל בביטול האולם בשאלה הקודמת. והשלישי דהוי אונסא דלא שכיח כלל, שלא נכלל בחוזה, כדנתבאר בארוכה לקמן.

שאלה

בביטול הזמנות קייטרינג עקב צמצום מספר האנשים, האם משלמים את ההזמנה המקורית.

תשובה

במציאות דהיום שאין מזמינים מוצרים במיוחד לכל אירוע, אין לחייב את בעל השמחה בתשלום רכישת המוצרים.

אם הביטול נעשה כשעדיין לא נעשתה המלאכה, בזה אמרין דכל דלא הו"ל לבעה"ב לאתנויי פטור מלשלם. ולכן הכא על מה שלא עשה פטור מלשלם, אבל במה שנעשתה המלאכה כבר, אינו בדינא דסימן של"ד, אלא בדינא דסימן של"ה שעשה הפעולה או מקצתה ולא הוצרך לה בעה"ב.

ולכן באופן שנגמרה טירחת בעל הקייטרינג, דהיינו שלא הוזמן אצלו רק האוכל בלבד, מכיון שגמר מלאכתו בכך שהביאו למקום הסעודה, אף שנאנס בעה"ב ולא הוצרך להסעודה, חייב לשלם הכל. דהוי כההיא דב"ק קט"ז: "השוכר את הפועל להביא כרוב ודורמסקנין לחולה, והלך ומצאו שמת או שהבריא נותן לו שכרו משלם" כדאמרין התם מטעם דעביד שליח שליחותיה.

ואף אם לא גמר טירחת המלאכה אלא שעשה הוצאות עבור קניית מוצרים והובלתם לצורך הסעודה, לכאורה ודאי חייב בעה"ב לשלם. מאחר שעשה

5. והיינו לפמ"ש לעיל ממנהרש"ם שבמכת מדינה והאונס בשניהם להמח"א מחזיר. אמנם נראה דהיא שיטה יחידה כדנתבאר לעיל. ולמעשה ראינו שרוב האולמות נהגו עין יפה והחזירו המקדמה בכני הוצאות ועמלות שהיו להם. ואולי אפשר לראות דבר זה גם כמנהג. ויש לצרף לזה דעת הראב"ן הנזכר שמשלם החצי באונס שניהם.

6. וכיון שאנו ממליצים על החזר ההוצאות כפשרה, כדי שיתרצו להשיב חלק המקדמה, ישבנו עם מספר בעלי אולמות, וכעת בחודש אייר באו בעלי האולמות לב"ד "הישר והטוב" לחשב ולקבוע גדר ההוצאות, והמה לוקחים השכירות השנתית של המקום שעולה להם הרבה, והארנונא הגבוהה של עסק זה, והוצאות קבועות להחזקה. ומחלקים אותו לממוצע של מאה וארבעים ימי אירועים בשנה, וכך קבעו הוצאה של ליל אירוע לשיטתם בין שמונה לעשר אלף ₪. מלבד הוצאות תחזוקה. תלוי בגודל האולם ורמתו והיקף האירוע. ואמרנו להביא ספרי הר"ח שלהם כדי לבדוק ולעשות חישוב שנתי להוצאות אלה, ולקבוע השתתפות באחוזים לפי גודל האירוע. ובנוסף באלו שהאירוע התבטל סמוך לתאריך האירוע כשכבר הכינו את אשר יבאו וטבחו טבוח ויינו מזוג, הוסיפו להתחשב בזה ולהוסיף בחיובם שכן אלו הוצאות שנעשו במיוחד לאירוע זה. וכעת שהניחו להם הארנונא לתקופה זו, ועדיין יתכן שגם מהשכירות יזוכו נידון לפי התוצאות.

כן בשליחותו והרי זה הוציא על פיו שחייב כמבואר בכמה מקומות בשו"ע⁷. אמנם כיון שלדעת רוב הפוסקים מוציא הוצאות חייב מדין גרמי, וכיון דבדידן הוי אונס פטור. ורק כשקנה המוצרים בשליחות חייב לשלם אף שכבר אין לבעה"ב בהם צורך. אולם **במציאות דהיום שאין מזמינים מוצרים במיוחד לכל אירוע, אין כאן שליחות, ואין לחייב את בעל השמחה בתשלום רכישת המוצרים.** אמנם אם לפי המציאות הזמין מוצרים במיוחד עבורו יש לשלם עבור המוצרים.

שאלה

מה הדין לגבי שאר נותני שרות כנגנים, צלמים, שרותי הסעות, שרותי משלוחים והובלות, שהוזמנו ובוטלו.

תשובה

לגבי שאר שירותים שהוזמנו ובוטלו, כיון שהחוב הוא מדינא דגרמי, גרמי באונס פטור.

לגבי שאר השירותים שהוזמנו ובוטלו, לא מבעי במקום שלא הפסידו כיון שגם אצל אחרים לא היו מוצאים מלאכה זו בזמנים אלה, דודאי פטורים מלשלם. אלא אף כשגורם להם הפסד שבאופן כזה כתב המחבר [סימן של"ג סעיף ב'] "אם היו נשכרים אמש, ועכשיו אינם נשכרים כלל, הרי זה כדבר האבוד להם, ונותן להם שכרם כפועל בטל" [ושם בקצות סק"ב האריך לחלוק ע"ז ואכ"מ]. מ"מ כיון שכל החיוב הוא מדינא דגרמי, וגרמי באונס פטור, לא ניתן לחייב.

בהזמנת שירותים אף אם שילם מחזיר

והנה לגבי פועלים דבאונס דלא הו"ל למידע פטור [סימן של"ד סעיף א'], יש סוברים דהפועל אין מחזיר בהקדים שכרו, וכהרא"ש שסובר דטעמא דבלא ידע הוי פסידא דפועלים, הוא משום המע"ה. וע' ביאור הגר"א [סימן של"ד סק"ה] שביאר דהרמ"א סובר דטעמא משום דה"ל להתנות וכמ"ש במדכ"י וא"כ אף בהקדים לו שכרו צריך להחזיר. ונראה דאף להסוברים דאין מחזיר, זהו רק בהתחיל במלאכה והופסקה באונס, אבל במודיע כמה ימים קודם שהמלאכה מיוותרת לא מצינו.

ואף בקבלן מבאר הריטב"א [ב"מ עט:]: לגבי ספינה סתם ויין זה, דרק אם היה קנין מקבל הכל, וז"ל "דכי אמרינן פסידא דפועלים דוקא פועל או קבלן דעלמא שלא נשכר אלא בדיבור בעלמא, אבל קבלן שנתחייב לגמרי להוליך דבר ידוע או לעשותו ומשך הדבר ודאי כל שאין העכבה מצדו ואירע בו שום אונס אין לו להפסיד משכרו כלום".

וע' חזו"א [סימן כ"ג ב"ק כ'] שבמבאר בדעת הריטב"א שבספינה הספן קנה השכר במה ששעבד נכסיו להובלה, ולכן אף אם נטבע חייב בשכרו. ואינו כשאר פועלים שקונין שכרן בפעולתן. ומ"מ חזינו להדיא בריטב"א דבכל פועל או קבלן דעלמא שלא נשכר אלא בדיבור בעלמא, הוי פסידא דפועלים.

ובכל אלה שהם הזמנת שירות בלבד נראה דהוי כהזמנת מקח ואינם פועלים ולא קבלנים של המזמין, אלא כמזמין מוצר מסויים דאף שלא התקבל השירות באונס, אינו משלם על מה שלא קיבל, וגם אם קיבל דמים מחזיר. ואף אם נגידים כקבלן הרי לא היה כאן איזה קנין שהרי לא משך כלום, וגם לענין השעבוד לא הותנה בפירוש ע"י איזה קנין.

שאלה

זמר מתופף כמנהג ירושלים שהוזמן בחורף לחתונה שתתקיים בסיון. ועתה משעברה תקופת החידום עברו רבים לעשות חתונות בחצר ת"ת בביתר בהזולה מרובה. משכך נצרך זמר עם אורגן כנהוג שם. האם משלמים על ביטול הזמר המתופף.

תשובה

באם נגרם הפסד לזמר משלמין מדינא דגרמי, ואם לאו אין משלמין, ואין מחזירין המקדמה.

7. סימן י"ד סעיף ה' ברמ"א, בדין לך ואני אבא אחרך. וסימן צ"א סעיף ג' ז', בדין חנוני שנתן לפועל.

8. המשך בעמ' 8

מהסכום, הדין כך כששילם במזומן, אבל אם שילם בצ'קים דחויים שזמן פרעונם הוא אחרי תקופת המגיפה, להרבה פוסקים אין זה נחשב כאילו שילם כבר.²²

ציונים והערות

וכתבנו שהדין כך רק בנתן צ'ק דחוי, כי צ'ק סחיר דינו כגבוי, ואף שהדרכי משפט (ח"ג פט"ז הערה כג) כתב שלפי הגר"נ קרליין שסובר שצ'ק אינו אלא כמכתב לבנק, אם נתן צ'ק אישי אינו נחשב לשילם מראש אפילו אם הוא צ'ק לא דחוי (בצ'ק של צד שלישי גם הוא מודה שנחשב לגבוי), מ"מ רוב הפוסקים לא סוברים בזה כהגר"נ קרליין, (ולכן מה שפרסמו הבי"ד של הגר"ק במגיפה הנוכחית שמחזיק הצ'ק לא נחשב מוחזק הוא לשיטתו, אבל רוב הפוסקים חולקים). יצוין שבעלון 19 עמ' ד' הובאה דעת הגר"נ נוסבים שצ'ק סחיר נחשב להקדמת מעות, והסתפק בצ'ק למוטב בלבד אם נחשב כהקדמת מעות, כי אולי כוונת מושך הצ'ק הייתה לבטלו במקרה של אונס. ויש להוסיף שבאר"י אין תוקף חוקי לביטול צ'ק, וא"כ יש יותר סברא להחשיבו כפירעון ממש.

וכל הנ"ל הוא לדעת רוב הפוסקים שבשילם מראש צריך להחזיר הכל, שאז בתשלום מראש יכול המשכיר להחזיק בחצי רק מטעם ספק, אבל לפי הסברא של המחנ"א "דכיון דהקדים לו השכירות נתרצה השוכר שיהא שלו לאלתר", גם אם שילם בצ'ק דחוי יפסיד השוכר, ומאותו הטעם של התוס' (ב"מ עט, ב המקור של המחנ"א) "כיון שנתן לו שכרו נתרצה שיהא שלו לאלתר, אע"ג דאינה משתלמת אלא לבסוף, לדעת כן נותנו שיהא שלו לאלתר", וזה שייך גם בצ'ק שנתניתו מראה על התרצות, והגם שבעלמא ישנם הרבה פוסקים שסוברים שצ'ק אינו נחשב כגבוי (המקור שצ'ק נחשב לגבוי הוא הט"ז אבהע"ז נג, ה, ובענין מח' הפוסקים עיין באריכות בספר הצ'ק בהלכה פ' יד), מ"מ בנידוננו אין צורך שיהיה כגבוי, ודי במה שהשוכר נתן למשכיר דרך שיוכל לגבות את חובו. ומסתבר מאוד, שאפי' במקום שניתן לבטל צ'ק תועיל נתינת צ'ק, שהרי טעם התוס' שאם שילם מראש אין השכירות בטלה, הוא מכיון שבכח"ג הביע השוכר ויתור על טענת אונס, וא"כ כיון שנתנית צ'ק דחוי היא דרך מקובלת לשלם עבור שכירות, נחשבת נתינת הצ'ק להבעת הסכמה מצד השוכר לשלם במקרה של אונס. יש לציין שמהטעם האמור נראה שאפי' הגר"נ קרליין יסכים שלפי התוס' נתינת צ'ק נחשבת להבעת ויתור על טענת אונס.

כלום²⁰] והיות שלדעת רוב הפוסקים צריך להחזיר הכל, נראה שהפשרה הנכונה שיש לבי"ד לעשות הוא להחזיר שלושה רבעים מהסכום.²¹

10. מה שהתבאר שאם שילם מראש יכול המשכיר להחזיק בחצי

בב"י בסי' שלה) פסק עפ"י הירו' שאם שכר פועל לשמשו ומת המעסיק, חייבים לשלם לשוכר מנכסיו אפי' על התקופה שאחר מיתתו, והמחנ"א פוסק כמוותו, אלא שהד"מ ציין שהמהר"ם מרוטנברג (הובא בד"מ שלד, א) חולק, וסובר שאפי' אם כבר שילם לשוכר מקבל כספו בחזרה, וכבר הארכנו במח' הזאת בעלון 88. והנה מה שהבין המחנ"א שהאונס שמדובר בו בירו' הוא מכת מדינה, ולמד ממנו שבכ"ז לא מקבל השוכר כספו בחזרה, לולא דמסתפינא הייתי חושב שלא מדובר שם במכת מדינה, ואכן לא מצאנו אפילו אחד שיזכיר את הירו' לגבי מכת מדינה (המחנ"א כתב כן רק מסברא, שנהר שמתייבש מן הסתם הוא מכת מדינה), ויתכן מאוד שכמו שרואים בבבלי שיבש נהרא זוטא אינו מכת מדינה, אולי גם האונס של הירושלמי לא היה מכת מדינה?

גם החקרי לב (ח"מ ב, פא) פסק את הראב"ן, וכתב שהפוסקים כמו המהר"ם פדאוהו, מהרש"ך וחינוך בית יהודא, שכתבו שהמשכיר צריך להחזיר הכל, לא ראו את דבריו, והחק"ל הסיק שלדינא המשכיר יכול לטעון קים לי ולהחזיר רק חצי.

20. כיון שלפי הנתבאר בהערה הקודמת, רק המהרש"ם יסבור שאינו חייב להחזיר כלום, וגדולי הפוסקים כמו מהרמ"פ, הסמ"ע [בדעת מהרמ"פ שפסק כמותו], והחת"ס, וכן הט"ז והערוה"ש, סוברים שצריך להחזיר הכל, וגדולי הראשונים כמו הראב"ן סוברים שצריך להחזיר מחצה (גם אם נאמר שחולקים על מהרמ"פ), וכן כתבו הד"מ והסמ"ע [בדעת מהר"ם מרוטנברג], וכן פסקו הנת"ו והחקרי לב, וכן המנחת פתים סובר שצריך להחזיר לכה"פ חצי (ויתכן שפוסק שצריך להחזיר הכל).

21. וכמשי"כ הגר"ז שהיום שחותרים בבי"ד על שטר בורות שנותן לבי"ד כוח לפסוק פשרות, ודאי שאי"צ לפטור לגמרי בגלל טענת קים לי.

22. כיון שהטעם שבשילם השוכר מראש יכול המשכיר להחזיק בחצי מהסכום הוא מחמת ספק בלבד, ובאופן שלא שילם מראש אינו חייב לשלם כלום (כנ"ל בדינים 7-9), א"כ הכל תלוי במי הוא המוחזק, וא"כ אם נתן רק צ'ק דחוי, כיון שהמשכיר אינו נחשב מוחזק בכך, ועדיין השוכר מוחזק בכספו, לכן הוא יכול לדרוש את הצ'ק שלו בחזרה או לבטלו, ולא יצטרך לשלם כלום.

המצב החתונה לא נערכה שם. והצד השני הרויח בכך שלא הספיק לשלם.

תשובה

דמי השכירות הוי הפסד שניהם, והאולם הפסד המשלם בלבד.

לגבי פרעון חוב כתב בנימוקי יוסף [ב"מ סח. מדפי הרי"ף] "מי שהראה לו מקום שיש בו מעות צרורות מונחות ואמר לו טול משם וקבל עליו ופשע ולא נטל עד שאירע בהן מאורע דודאי פטור", ופסקו רמ"א [סימן קכ"ו סעיף ט'], ולכאורה מלשון הנמוק"י נשמע דוקא שפשע המלוה ולא נטלו, אך בנתיבות [סימן ק"כ סק"ג] כתב עפ"ז דלוה שאמר למלוה "הנח במקום פלוני ואח"כ נגנבו פטור". שלפ"ז נמצא דכל שפרע חובו במקום שסוכם נחשב פרעון. ולהאמור נמצא דכיון שההתחייבות לתשלום לשכירות החדשי הוא התחייבות להזוג, והמחותן שפרע כמוסכם על חודש אייר קיים התחייבותו, ועתה נחסר החודש ונפל ההפסד של חודש אייר על שניהם.

תשלום המקדמה לאולם הפסד המשלם בלבד

אולם לגבי תשלום המקדמה לאולם אין הדין כן, שאך שמחותנים כשותפים [כמ"ש בקובץ הישר והטוב] ובשותפים הם כשלושים זל"ז בכל מה שעושים, זהו לגבי עצם הקנין של הסחורה. אבל כששני שותפים צריכים לשלם עבור סחורה והאחד שילם חלקו ונגנב המעות, אין השני מפסיד. כיון שמי ששילם קודם חלקו במקדמה אינו כמלוה מעות להשני ואינו שליח של השני בתשלום זה, שהרי השני משלם חלקו לבד, אלא שבא הראשון לשלם ולהזמין עבור שניהם במעותיו, וכשאבדו המעות אבדו לו בלבד. ועתה ישלם שוב כהמחותן השני לאולם השני.

כיון שאין כאן קנין כפי שביארנו בשאלה הקודמת לגבי הזמנת שירות, אלא יש כאן ביטול התחייבות של המזמין, והיות וביטול זה לא נגרם באונס, כיון שאין כאן אונס מצד המזמין רק חישוב כלכלי גרידא, שנוצר ממצב מסויים שאינו קשור לאירוע, ועיין במהרש"ם [ח"ב סימן קצ"ט] שכל אירוע עקיפי אינו נחשב אונס. ולכן באם עקב הזמנה זו בחורף לא קיבל הזמר הזמנות אחרות שהיו לו כרגיל לעונת החתונות, ולא יצליח למצוא חתונה אחרת לתאריך זה, נמצא שנגרם לו הפסד בביטול זה, ויש לשלם על הביטול מדינא דגרמי בנכוי חישוב הוצאות ופועל בטל.

אמנם אם בלא"ה לא היה לו לזמר חתונה אחרת לאותו יום, יש כאן רק תרעומת על הביטול, ובמקרה זה שפער ההזולה גדול יתכן שאין כאן אף מחוסר אמנה, ואין כאן תרעומת. אך את דמי המקדמה אין חייב להחזיר, כיון שזה ניתן לכתחילה כערבות ודמי רצינות שאינם חוזרים.

שאלה

מחותנים שהתחייבו להוצאות החתונה ולשכירות דירה לשנה לזוג שוה בשוה. וסוכם שתשלום השכירות ישולם חודש ע"י צד אחד וחודש ע"י צד שני. תשלום אייר בוצע בר"ח כמתחייב. אולם המחותרנים החליטו שעקב המצב הזוג ששהה בחו"ל בפסח ישאר שם. ועתה המשכיר אינו מחזיר תשלום אייר כמוזכר בשאלה א'. האם הצד ששילם משלם שוב לחודש אייר.

ומה הדין כשצד אחד שילם חלקו במקדמה לאולם שלא הוחזר כשעקב